

erejű kiáltok-hoz ért. „S megint élek, kiáltok másért” — hangzott a vers végén. Felvillant az ezen, az itten — az embertelenség világán — túli. Felvillant a más. Látszott az élet, mint hívó lehetőség. Nemcsak visszafelé, a „szébb tegnap” felé, a múlt tájaira: a jövő irányába is nyílt a végtelenség. Ki tudott nézni így a vers hőse a partikulárisból, a mindennapokból, a nacionalista öröletek szűk világából messzi távlatok: az emberiség felé. Végbement a felülemelkedés. Az adottal, a percnyivel, az embertelennel, ennek partikulárisba záró, szűk érzéseivel szemben egy más alternatívát, más értékrendet mutatott fel a vers. Hozta az emberiségre néző, nyitott életnek, s mi egyet jelent ezzel: az internacionalistaként való létnek vágyát, igényét. A magyar szellem egyik legnagyobb huszadik századi döntése megtörtént.

DOKUMENTUM

KÉT LEVÉL

I.

Veres Péter „Néhány szó a kollektivista gondolkozásról” címmel 1967 őszén vitaindító cikket írt a Népszabadságban, amelyhez többen hozzászóltak. Hajdú Péter református lelkész hozzászólásában — ami nem jelent meg a napilap hátsólapján — az egyháznak a szocialista társadalomban való szolgálatáról többek közt az alábbiakat olvashatjuk:

— A szocialista állam és a keretei között működő egyházak viszonyában olyan kölcsönhatás van, ami alól egyik sem vonhatja ki magát. A szocialista államnak is, az egyházaknak is érdekében áll, hogy miután a kétféle, egymással ellentétes ideológiájuk végső kifejlését a történelem ítéletére bízzák, a közbeeső időben — amelyben emberi számítás szerint a mi nemzedékünk élete eltelik — az egyház kibontakoztassa magából mindazokat az erőket, amelyekből a saját népe és az egész emberiség sorsára előrehaladás, gazdagodás támad, a szocialista állam pedig a saját ideológiájának talaján maradva, inkább igényelje az egyházban meglévő társadalomépítő erőket, mintsem az „elhalás” elméletét előbb alkalmazza, elhárítsa az egyház segítő szándékát.

— Éppen a kollektivista gondolkozás megerősítésében segíthetne sokkal többet az egyház a társadalomnak, mint amennyit igényelnek tőle. Az egyház „ideológiájában”, az evangéliumban akár a családi élet harmóniájára, a házastársak egymás iránti hűségére, a szülők gyermekeik iránti felelősségére, a gyermekek szüleik iránti tiszteletére gondolunk, akár a társadalmi tulajdon megbecsülését, vagy a munka becsületes elvégzését vesszük szemügyre, akár az egyes emberek, vagy népek és fajok békés együttélésére tekintünk, olyan régi igazságok találhatóak, amik felett nem múlt el az idő és gyümölcsötzetésüket elmulasztani vagy éppen elhárítani a társadalmunk ellen való vétek. Az olyan légkör erősítésére van szükség, amelyben a hívő emberek jobban magukénak érezhetik a szocialista társadalom ügyét, népünk javának szolgálatát, mint eddig.

Erre a hozzászólásra, válaszként írta Veres Péter a következő levelet:

Kedves Barátom!

Megkaptam, köszönöm. Kár, hogy nem közlik, pedig igen jó volna és igen hasznos is lenne. Új hang, másféle hang. És olyanfajta gondolkodás, amelyről én nemrégiben egy cikkben beszéltem: a szó régi — mondhatnám anakronisztikus

— értelmében én sem ellenzéki, sem kormánypárti nem vagyok. Olyan állampolgár szeretnék lenni, aki az államformával nincs vitában, a szocializmust pedig a magáénak érzi, éppen ezért az egyes dolgokban meg lehet — és meg is van! — a saját véleménye és azt szeretné is elmondani. De hagyjuk ezt. — A cikket aligha közlik, mert a Rényi cikkből úgy éreztem be szeretnék fejezni. A hozzám érkezett levelekből is látom, túl sok probléma bukkant fel, különösen az öregebb szocialisták részéről, nyilván ezért látták célszerűnek befejezni. Tőlem se kértek zárócikket, pedig előzőleg volt róla szó.

Mindegy. Azt hiszem fontos volt!

Budapest, 1967. november 23.

Felebaráti üdvözléssel
Veres Péter

A vita befejezéseképpen később a zárócikk is megjelent Veres Péter tollából.

II.

Németh Lászlóhoz 1970. április 4-én kelt levelében Hajdú Péter kéréssel fordult: működjék közre abban, hogy a református egyház minél jobban betölthesse küldetését a szocialista társadalomban.

— A szocialista társadalomnak szüksége van az evangélium gyógyító erejére. Ezért tekintek én az egyház jövőjére — éppen a történelmi szükségszerűség alapján — bizakodó reménységgel... Az evangéliumnak, a reformáció örökségének, a mi népünk és a többi népek mai és holnapi korszakában való kivirágzása lesz a szocializmus világra szóló eseménye, amely az egyház elavult kereteit is széttörheti és új formát teremthet az evangélium számára...

Talán a puritánus-presbiteriánus hagyományok újra felelevenítésével és a mai magyar református egyház rendjének és törvényének ehhez a haladó hagyományhoz való hozzámérésével, kívülről, a tárgyilagosság ereje folytán segíthetné az egyház keretei között küzdő embereket..., akik a szocialista társadalom hasznára szolgáló egyházi rendet szeretnék megvalósítani. Hiszen, ha az „Apáczai”-t egyik színházunk előadná!

A fenti levélre — amelyből csak ízfeltőt adtunk — érkezett az alábbi válasz:

Kedves Barátom!

Ismerek azoknak a tragikus helyzetét, akik vallásukhoz is ragaszkodnak s a szocializmuson belül is becsülettel állják helyüket. Ők a kettőt összeegyeztették magukban, a világ azonban gyanakszik rájuk. Én nem tartozom ezek közé; mert ismertem olyan embert, akinél mind a kettő komoly volt. Azt azonban, hogy egyházunkban bármit is kezdjek, nem tehetem. Nemcsak azért, mert helytelen lenne, hogy amikor nem vagyok igazán vallásos ember, egyháziak dolgába avatkozzam; de sajnos egy év óta az egészségem is nagyot romlott: nem is lennék képes reá. Így leveled kárba veszett kiáltás volt; a legtöbb, amit tehetek, hogy nyugtázom s kívánok az állásodban rádváró megpróbáltatásokhoz türelmet s kitartást.

*Igaz szeretettel:
Németh László*

Budapest, 1970. április 21-én